

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Аврора Валентинова Андреева „Невербалната комуникация като философски проблем. Езикът на танца“ към програма „Философия с преподаване на английски език“, Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, за присъждане на образователната и научна степен „доктор“,
от доц. д-р Здравко Попов, научен ръководител на дисертанта.

Дисертационният текст на Аврора Андреева се състои от 250 страници, включващи три глави, шест приложения и библиография на български, руски, английски и немски език (общо 148 заглавия).

Похвално е, че се защитава **философска** дисертация именно за невербалния език и невербалната комуникация. Откакто философията се е свързала (още от раждането си) с вербалното слово и се е разграничила вътре в него като особено теоретично слово, за разлика от мито-поетическото, политическото или всекидневното, европейските философски изследователи са задържали своя интерес и са приемали като интелектуален дълг да изследват предимно вербалното слово (устното и писменото), неговата природа, функции, връзката му с разума, с истината, с доброто и злото, с битието и небитието и т.н. Сравнително малочислени са изследванията на невербалната словесност от **философска** гледна точка, още по-малко са философските дисертации посветени на невербалната комуникация. Похвално е, също, че с този предмет се наема да се ангажира човек, който професионално практикува **балетно изкуство**. Трудно ми е да посоча друг професионален представител на танцовото изкуство, особено у нас, който да се отдаде не просто на теоретизиране на танца, а на съзнателно философско осмисляне на това, което прави в живота си като танцьор. Това значи да проблематизира и трансцендира това, което осъществява като професия, за да положи своето конкретно изкуство на голямата сцена на човешкото и природното. И целта е – парадоксално - да го разбере за първи път. Защото философите съзнават, че да правиш практически нещо постоянно, не значи, че го разбираш и знаеш. Затова, имайки предвид всичко това, с голямо удоволствие приех интелектуалното предизвикателство да бъда научен ръководител на темата

на това дисертационното изследване на професионалната балерина Аврора Андреева. Още повече, че тя беше заявила своя научен интерес към тази своя практикувана дейност в бакалавърската си дипломна работа по философия „Философия на танца: философско-естетическо изследване на същността и смисъла на танца“, защитена в катедра „Логика, етика, естетика“ на Философски факултет на СУ, а и беше донякъде продължила да проучва и да теоретизира в тази област в магистратурата си по балетна режисура в Пловдивската Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство. Тя беше вече започнала да осъществява рефлексивна дистанция от това, което прави всекидневно.

В съвместната ми работа с Аврора, като неин научен ръководител, ние лесно постигнахме съгласие, че за да се постигнат добри философски резултати на научното проучване, освен че трябва да се прегледа голям обем литература по темата и около нея, дисертацията трябва да се структурира по такъв начин, че да може да отговори на базисно питане за езика изобщо, за невербалния език специално, за разликите и приликите на вербалните и невербалните езици, за характера и функционирането на човешката невербална комуникация, за философския смисъл на човешкото тяло и човешката телесна изразност, и в контекста на всичко това да се разгледа и разясни феномена на танца като невербален език и невербална комуникация.

Четейки предложения ни дисертационен текст и сравнявайки зададеното с постигнатото, аз считам, че в общи линии, целите на изследването са реализирани. Ползвайки различни интердисциплинарни подходи и методи, движейки се между разнообразни (дори противоположни) интерпретативни традиции, авторът на текста е успял да достигне до ясна философска идея за разликата между вербалното и невербалното като равнобитийни антропологически модуси на изразността и общуването и да ни покаже танца като пълноценен смислов феномен на невербалното телесно слово и на безмълвната комуникация на живото тяло (като Leib, а не като Körper, по Хусерл). И това е реализирано благодарение на полагането и вписването на предмета на изследването на картата на **културата и онтологията**. Философи и философстващи културолози като Мартин Хайдегер, Умберто Еко, Ханс-Георг Гадамер, Нелсън Гудман, Йохан Хьойзинха, Еманюел Левинас, Пол

Рикьор, Вилхелм фон Хумболдт, Ноъм Чомски и други, по един или друг начин, са помогнали на Аврора Андреева да постигне това.

Бих искал да отбележа, че изборът на дисертантката да осветлява и обяснява предмета на изследването си не по пътя на привидно обективната му, последователно спазвана хронология (с прогресистки предразсъдък), а по пътя на логиката на нейното субективно изследователско мислене и разбиране е много удачен от креативна гледна точка. В този план не трябва да ни учудва, че тя разглежда Платон и Аристотел, след това „скача“ на Дидро и Кондиляк, и оттам отива направо при Хайдегер. По-късно ще включи древните източни възгледи, ще се прехвърли на Декарт и отново при Кондиляк, за да ги сравни с Мартин Бубер и Еманюел Левинас. Тази свободна употреба и прескачане през времена и културно-исторически места е изключително плодотворно за нуждите и целите на разбирането на предмета като актуален. Този подход е много по-евристичен, отколкото учебникарския хронологичен подход (станал банален във философските публикации и лекции).

За мен философската рефлексия върху феномена на танца е изключително значим и приносен акт във философията, защото ни удържа първо върху битието на **човешкото тяло** (и следователно е една необходима критика на едномерната его-когито-центристка рационалистическа традиция) и по този начин ни довежда на пътя към разбирането на цялостността на човешкото, и второ, защото въвличайки неречевото тяло пряко в производството на смисловост, то - самото тяло - става език, общуване, интерсубективност. Може би няма друго невербално изкуство, освен танца, което да може да постигне такъв онтологически смисъл и ефект – истинска алтернатива на вербалното. В това отношение движението, фигурите, мълчаливите взаимодействия на телата, жестовете, композирани в невербални сюжети и съчетани с костюмите, музиката, светлините и сенките, произвеждат толкова смислов свят, колкото и този на говоренето и писането.

За мен важна е връзката, която е направена между **танца и символа**. „Езикът на танца“ е символичен език. Той няма как да бъде адекватно овладян и разбран ако не се схване през природата на символа. Щом е символ, танцът като всеки символ, е минимум с дуална природа, едновременно

лингвистичен и нелингвистичен, образен и умопостижаем. Той едновременно разкрива и скрива смисъл. Затова се нуждае от тълкуване и интерпретация, и затова е естествен **предмет на херменевтиката**. Но не само. Както би казал Пол Рикъор, семантичното в символа непрекъснато „дърпа“ в себе си към нещо „несемантично, отвъд семантично“. Символът, за разлика от абстрактния знак на разсъдъчното мислене, ни „дърпа“ постоянно към практическа жизнена действителност. Танцът носи и демонстрира изцяло тази природа на символичното. Следователно танцът е и **предмет на онтологията**. Смятам, че Аврора Андреева в не малка степен е успяла да стигне до това в своята работа, т.е. че тя е надхвърлила обикновените изкуствоведски и естетически възгледи и теории за танца и балета, предлагайки ни един философски опит за разбирането му.

Разбира се, още може да се желае по отношение на дълбочината и систематичността на изследването. Вероятно ако би имала още време, аз съм сигурен, дисертантката би усъвършенствала още повече текста, би добавила още много детайли, би се отказала, може би, от някои подробности. Ако би искала да продължи изследването си по тази тема, както и да публикува книга по тази тема, бих ѝ предложил необходимите подобрения и някои допълнителни въпроси, които да има предвид. За мен, обаче, предложеният дисертационен текст, е достатъчно издържан в научно отношение. Написан е на грамотен и на относително, в лексикално отношение, богат английски език. Има необходимите две публикации по темата на дисертацията. Авторефератът е изготвен по правилата. Посочените научни приноси са действителни. Нямам съвместни публикации с дисертантката.

Въз основа на казаното, предлагам на уважаемото научно жури единодушно да присъди на Аврора Валентинова Андреева за дисертацията ѝ „Невербалната комуникация като философски проблем. Езикът на танца“ научната и образователната степен „доктор“.